

PÉTER LÁSZLÓ

Illyés és a Tiszatáj

A budapesti Kossuth Klubban 1979. október 25-én rendezett Tiszatáj-esten Illyés Gyula a következőket mondotta:

A Tiszatáj is olyan vonalat követ, amely a magyar irodalomnak egy hagyományos de-rékvonala: a baloldaliságnak és a nemzeti érzésnek az összekapcsolása.

Ékörül mindig sok félreértés volt; feladatunk, népieknek, az, hogy igazi urbánusok legyünk, tehát összehordani a vidéken mindig olyan fészkeket, ahol valódi urbanitás van, vagy lehetséges; Magyarországon ez egyszerűen azt jelenti, hogy igazi progressziót ápoljunk, igazi s talajba való helyezkedést. Azt látom, hogy a Tiszatáj esetében valóban kitűnően működik ez a kultúrgóc. Annyi támadás érte már a Tiszatáját éppen azért, mert ezt az irányzatot kezdettől fogva, még Ilia Mihállyal megpendítette, nekem, urbanizáló népiesnek nagyon is rokonszenvesen. Majdnem példaadásul tekintem, hogy ilyen helyekre dolgozzon az olyan író, az az ember, akinek nem a ragyogás, a közvetlen siker a gondja, hanem valamiféle mű megalkotása. Egyrészt saját művének a megalkotása, amire egy nemzet teremtve van.

Különösen szép feladatnak tartom, hogy vidéken valahogy a talajból valami különös keresztűzben, de mégis összeáll az a hagyományos, már az eredeti magyar szellemből eredő, Ady, Babits s a többiek által, a mi átkozott népiességünk által is képviselt magyar irodalom, amely – jól tudjuk – se nem „urbánus”, se nem „népies”, hanem az igazi magyar irodalom.

Igen, ennek egyik igen érdekes letéteményesét látom a Tiszatájban; személy szerint és boldog készséggel dolgozom éppúgy a szekszárdi, a kaposvári, a szombathelyi, a pécsi, a győri, a miskolci, a kecskeméti, akármelyik „vidéki” lapha; mondhatnám azért is, mert szinte elegánsabbnak érzem, hogy itt működjek közre, éspedig nem ott, ahol szinte látatlanban odaadják a már ismertebb embernek a koszorút. Olyan exodus ez, amely valóban igényföldet keres, jó jövőt. Valamiféle harcmezőt érzek így a tisztesség, a fejlődés útján; vizsgát minden alkalommal. Ezért vonzódok a Tiszatájhoz is; ezért vagyok itt is örömmel ma veletek, a köszönet és a szerencsekívánság néhány szavával.¹

Illyés és Szeged

Illyést Szegeddel Juhász Gyula költészete ismertette meg, jóllehet ennek a szegedi költő válogatott verseskötetéről, a *Hárfáról* a Nyugatban (1929) megjelent kritikájában semmi nyoma sincs. Személyes szegedi kapcsolatai Buday György és a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiuma révén 1933-tól jöttek létre.² Később a szegedi irodalmi örökségről (Dugonicsról, Tömörkényről s ismét Juhász Gyuláról) vallott nézetei mutatták, hogy az úri és katolikus várossal szembeni tartózkodása föloldódott.³ De szegedi kapcsolatainak legjelentősebb, mondhatnám, meghatározó része: ragaszkodása a Tiszatáj-

¹ A Tiszatájról. Forrás, 1980. 10. sz. 93. = Naplójegyzetek 1979–1980. Bp., 1994. 145.

² LENGYEL András: Illyés és a Szegedi Fialatok. = LENGYEL András: Törésvonalak. Bp., 1990. 49–57.

³ PÉTER László: Illyés és Szeged. Tiszatáj, 1987. 11. sz. 48–57.

hoz. S megfordítva: a Tiszatáj történetének 1973 és 1983 közti évtizedét leginkább Illyésnek mint a folyóirat reprezentatív munkatársának jelenléte jellemzi. Az ő közreműködése a Tiszatáj akkori *specifikuma*.

Illyésről

Neve már a folyóirat első évfolyamában fölbukkan. *Szembenézve* c. verseskötetéről a már ismeretlenségbe merült Ötzi Zoltán írt rövid, de föltétlen elismerést hirdető méltatást. A szerző nem szegedi volt; emlékezetem szerint Ertsey Péter pesti ismerőse lehetett. „Végre kezünkbe került – írta – a letűnt korral bátran szembenező, sőt szembeszálló, legkiválóbb élő költőnk háború alatt, tehát a legvadabb korszak idejében íródott verseinek gyűjteménye.” Ismertetését is hasonló lelkesedéssel zárta: „Illyés Gyula új kötete egyik legkiemelkedőbb teljesítménye az elmúlt évtized magyar költészetének.”

Egy év múlva Illyés *Összes versei* (1947) kapcsán Szabó Ede is „nagy költészetről” beszél, de nyilván tudja, hogy a kritikus akkor hiteles, ha bírál is. „Vannak versei – úgy mond –, melyeket a friss és öncélú képeken kívül csak egy-egy ötlet tart össze, s vannak versei, amelyek hanyagul odavetett félművek csupán. Egyetlen ez a líra, göröngyös és hepehupás, de csúcspontjai annál magasabbak.” A terjedelmi korlátokkal magyarázza, hogy nem mélyülhet el jobban Illyés költészetének „erényeibe és hibáiba”. „Illyés költészete, az új magyar líra egyik legnagyobb teljesítménye, még állandóan fejlődik, és útját előre nem láthatjuk.”

Szabó Edét még nem feszélyezte semmiféle politikai elfogultság, „elvárás”. Lódi Ferenc kezét, amikor versét (*Levél Illyés Gyulához*) írta, már az irodalompolitika vezette; hallgatását, „tétlenségét” róta föl Illyésnek: „mert bélyeget süt arra majd a vád, / ki harcsorunktól messzi elmarad”. A *Fáklyaláng* szegedi bemutatója kapcsán Ökrös László elfogadta Illyés Görgey-jellemzését, csupán Kossuth és Józsa ábrázolásának gyöngéit vetette az író szemére. „Kossuth kritikátlan dicsőítése, magasan a kormánytagjai fölé helyezése, Józsa ábrázolásának következetlensége: ezek azok a hibák, amelyek csökkentik a mű hatásosságát.”

Csaknem egy évtizedig nem foglalkozott Illyéssel a Tiszatáj. A Szirmai István meghirdette „szellemi offenzíva” a Kádár-rendszer konszolidációja idején Király István, Kiss Lajos és Szabolcsi Gábor írásaiban (1957–58) elsősorban Németh László, főként „magyar műhely” ellen irányult. Amikor 1962-ben Krajkó András Illyés új prózai írásainak válogatott gyűjteményét, „egy életregény fejezeteit”: *Ebéd a kastélyban* című könyvét ismertette, már az enyhülés légkörében a költővel egyenrangú prózaíró érdemeit méltatta. Kifogása mindössze az volt, amit Nagy Péternek a Népszabadságban olvasott kritikájából vett át: nem tetszett Illyésnek az az ábrázolásmódja, amely a hajdani *Puszták népének* és egykori kizsákmányoló grófjuknak megbékélését, sőt az író nem leplezett részvétét tükrözte. Ez ellentmondott az elvárható osztályharcos szemléletnek.

1963-ban a szegedi egyetem magyar irodalomtörténeti tanszékére került Tamás Attila, és azonnal bekapcsolódott a Tiszatáj munkájába. Egyike lett azoknak, akik Illyés munkásságát érdeklődéssel kísérték. Míg a szektás-dogmatikus szegedi szellemi légkör kedvét nem szegte, és kínálgató alkalommal el nem menekült Debrecenbe, 1972-ig, rendre méltatta Illyés megjelenő könyveit. Ismertetéseiben volt kritika is, de többnyire immár nem politikai indítékú, hanem művészi, esztétikai. Mindjárt az elsőben pl. az újabb versek némelyikének „goethei nyugalmát” kifogásolta; „mintha a nagy,

korábban néha formát törő szenvedélyek ereje hiányoznék belőlük” (*Nem volt elég*, 1963). Volt ellenvetése Illyés tanulmányainak gyűjteménye (*Ingyen lakoma*, 1964) kapcsán is. Fölületes ítéleteit, ellentmondásait nem hagyta szó nélkül. Illyés, úgymond, szándékosan, néha talán kissé játékos vitakedvvel „túlélezi” kijelentéseit. *A pesszimista versekről* (1954) született híres-hírheft, megjelenésekor sokat támadott tanulmányban ő is inkább csak ötletek sziporkázását látta, ezek pedig – írta – nem mindig cáfolhatatlannok. Végző summája mégis elismerő: „Az irodalom humánus tartalmának keresése azonban a felnőtt Illyésnek is jellemzője maradt, s e humánus melegéből a kötet olvasójának is jut – és nem is kevés.” A *Fekete-fehér* (1968) költőjében „a megújuló Illyést” köszöntötte. Verseit beillesztette Illyés költői fejlődésébe, madártávlatból mintegy pályaképet vázolván föl. Újabb líráját sajátosan költői és jellegzetesen emberi értékekben egyaránt gazdagnak minősítette. „Legjobb darabjai korábbi életművének csúcsaival mérhetőek csak össze.” Nem fukarkodott annak kimondásával, hogy Illyés immár a magyar klasszikusok sorába tartozik. Ennek veszélyét, az élő klasszikus megmerevedését a költő kikerülte: „A legutóbbi évek Illyésének verstermése egyértelműen vall arról is, hogy hatvanon túl, országos elismertség közepette is lehet valaki éppen önmagának a megújításával ifjúkori énjének hűséges folytatója.”

A drámaíró Illyésről szólva (*Drámák*, 1969) szintén nem szűkölködött bíráló észrevételekben. *A tű foka* (1944) – mondta – nem jó dráma: szervesen keveredik benne realizmus, romantika, stilizáció. A *Kegyenc* (1963) viszont nem csupán Illyés drámaírói munkásságában, hanem a magyar drámairodalomban is különleges érték, a *Bánk bán*, a *Tragédia*, a *Galilei* méltó társa. Tamás Attila Illyés többi, epikusan dramatikus művéről is tanulságos, árnyalt elemzést adott, elfogulatlanul méltatta és bírálta. A költő ugyan – zárta fejtegetését – nagyobb a drámaírónál, de kevés drámaírónk tett annyit a magyar drámával kapcsolatos hiányérzetünk megszüntetéséért, mint Illyés.

A költő *Dózsa* című drámájáról Tamás Attila külön is írt, amikor 1971-ben bemutatották a szabadtéri játékokon. Az olvasott *Dózsa György* (1956) című drámáról egy éve azt írta, nem mindig ad többlet erőteljes színekkel megfestett történelmi képsornál. Most az értékes mű egyenetlenségét kifogásolta: még nem érett meg, nem tisztult ki benne a drámai konfliktus. Nem tud eléggé kibontakozni két magatartásnak a küzdelme; az általános erkölcsi kérdés, a hatalomé, nem tud a gondolatok eleven mérkőzésében kieleződni, kitisztulni. „A vita – igaza volt-e Dózsának, mikor nem fogadta el az alkut? – nem kis részben a voltaképpeni előadás utánra szorul: nem kap elegendő érvet magában a műben.”

Tamás Attila a költőt 70. születésnapján köszöntő számban egy kevéssé ismert versnek, a *Szálló egek alatt* (1935) című kötetben megjelent *Testvéreknek* eladdig föl nem fedezett szépségét mutatta föl. Az akkoriban született Illyés-versekből arcul vert pusztaiak, elnyomorodott koldusok, végzőkig dühödő mulatozások képei rajzolódtak elő; ebben a versben viszont a boldog szerelem ihlette érzelmi teljesség tükröződik: „A világban rejlő szép lehetőségek mutatkoznak itt meg mindenekelőtt – de ritka gazdagságukban” – summázta elemzésében Tamás Attila. „Viszonylagos egyszerűségében is az *Ódának*, a *Minek nevezzétek*-nek – a magyar szerelmi líra legnagyobb alkotásainak – rokona ez a korai Illyés-mű.”

Tamás Attila mellett ezekben az években más kritikusok is megnyilatkoztak a Tiszatáj hasábjain Illyésről. Csetri Lajos a *Dőlt vitorla* (1965) verseiben az életmű folyamatoságának és újdonságainak ellentétét vizsgálta. Az újszerűség formai megoldásokban is megfigyelte: Illyésnek a gyermekmúltját idéző lírája csekély kivétellel próza-

versekben testesült meg. A lét értelmével, az önpusztítás kísértésével, az elmúlásba betörődéssel vívódó költőnek ezt a sorát emelte ki kritikájának címéül: „A lét tegyen rendet, ne a halál!”

Bírálat ebből a méltatásból sem hiányzik. „A kötet művészi szempontból korántsem egyenletes.” Fölróta az ismétlődő képeket, olykor az érzelmi szikárságot. Mégis, a Kortárs kritikusával, Varga Józseffel egyetértve *nagy kötetnek* ítélte a *Dölt vitorlát*: „A válság megrázó lírai megnyilatkozásai s a leküzdésükre tett leghősibb emberi erőfeszítések egyaránt magasrendű lírai kifejezést kapnak a kötet 15–20 legnagyobb költeményében...” Illyés is – úgymond Csetri – azok közé a pokoljáró dudások közé tartozik, akik nem csak nagy költészetet tudnak csiholni a válság mélyeiből, hanem a reményt, az ígért földjét sem tévesztik szem elől még a reménytelenség helyzeteiben sem.

Csetri írt Illyés oratóriumáról, *Az éden elvesztéséről* (1968) is. A különös, Somogyjád kérésére született költemény – Déry Tibor *Szembenézni* című, önmagával is vitázó „jelenetével” – az emberiségnek az atomháborútól való fenyegetettségét oldotta költői szavakba. Csetri szerint „a somogyjádizmus” utópiája ugyan kétségbe vonható, de az oratóriumnak mint műfajnak az egyetemességigénye a költő realizmusával összefogva korunkról meggyőző, érvényes költői látomást teremtett. Így van ez Déry peszsimizmusa ellenére. „Irodalmunk mai klasszikusainak válaszai a kor egyetemes kérdésére – rekesztette be Csetri méltatását – nehezen kiküzdött, belső vívódásában megérett és egyetemesen autentikusnak nem tekinthető válaszok, de a magyar gondolati költészet legjobb hagyományait folytatják korszerű és magas szinten...”

Az oroszországi útinaplót is újraközlő *Szíves kalauzról* (1966) Fejér Ádám azt alapította meg, hogy a világot járó Illyést nem a műemlékek, hanem mindenütt a kultúrát teremtő és hordozó emberek érdekelték. „Külföldön is hazája fia, de az úton a másik ország érdekli. Minden új benyomásra fogékony, mindenről van véleménye, de véleményeiből nem kanyarít hamarjában elméletet.” „Sok mindent hajlandó átvenni, de nem esküszik egyik népre sem – a magáéra sem.”

A Szegedi Egyetemi Színpad 1967. április 9-én Paál István és Csemer Géza rendezésében előadta Illyés *Tűvétevők* című egyfölvonásosát. Nikolényi István méltatta az „önfeledten tobzódó vásári komédiát”, értékelve, hogy a diákszínjátszók, „ha az est hangneme kissé harsánynak tűnt is”, elkerülték az ízetlen naturalizmus fenyegető veszélyét. „A szerzői szándék tudniillik nem lenézi, inkább megmosolyogja; nem véleményezi, sokkal hihetőbben exhumálja a paraszti játékokat...”

Teleki Lászlónak Illyés „átigazította” színművéről, a *Kegyencről* Madách Színházbeli bemutatója alkalmából 1968-ban Rigó Béla is írt. Több ponton kimutatta, anélkül, hogy megítélné, előnyére vagy hátrányára, Illyés a drámát „saját korunk és ízlésünk képére és hasonmására gyúrta át”. Csak célzott arra, hogy „dramaturgiai problémákat” is lát a műben. A rendezéssel való elégedetlenségének viszont hangot adott. Az elmaradt sikerről szólva azt állította: „amit ez az előadás elmond a zsarnokságról, az korszerűtlen, tehát ma már nem igaz. Pedig irodalmunk – megkockáztathatjuk – örök értékeit láttuk legjobb művészeink előadásában.”

A *Kháron ladikján* (1969) című esszéregényről *Az öregség lázadása* címmel tanulmányterjedelmű bírálatban fejtette ki nézeteit Kiss Lajos. Föladatát úgy fogta föl, hogy az esztétikai megítélésen kívül filozófiai nézőpontot is érvényesítenie kell, külön tekintettel Illyés egyéni, érzelmi motívumaira. Bő idézetekkel és őszinte beleérzéssel tárgyalta az Illyés bemutatta, bennünket megcsúfoló tüneteket (derékfájás, nagyot hallás, feledékenység stb.) és a szuverén személyiségnek erre adott, fölényes válaszait. „Az öre-

gedés, ha nem érhető is, elfogadható – idézte Illyést. – A halál úgy érthetetlen, hogy elfogadhatatlan.” Kiss Lajost szemmel láthatóan mélyen foglalkoztatta a halál. „Korántsem akarom mondani, hogy a halál a marxizmus számára elintézett ügy” – szögezte le. Illyésnek azt a nézetét, hogy nem fogadja el a halált, ő úgy értelmezte, hogy ez egyet jelent azzal: nem fogadja el az életet. „A valóságos, ellentmondásos életet. Csak egy eszményit. Az illyési »el nem fogadás« gondolatban még mindig élet és halál élesen megkülönböztetett fogalom ellentétével van dolgunk. Keresztény szemléleti csökevényekkel.” Mindössze ennyi, amit Kiss Lajos Illyés fejtegetéseiben kifogásolt. A kötetet nyitó vers pendent-jaként a kötet végére illőnek tartotta volna Illyés másik versét, a *Mors bona, nihil aliud* címűt (a *Kézfogások* [1956] című kötetből). „A költő Illyés – fejezte be méltatását – nemcsak nagy verset alkot az öregségről és halálról. *Modernebbül és alkalmazhatóbban gondolkodik a kérdéssről, mint az alkalmazhatatlan modern halálfilozófiák.*” Még hozzátette: „S programot is ad. Költőit. Tehát évszázadokra szólót. De emberileg megvalósíthatót.”

Illyés 70. születésnapját a Tiszatáj 1972. novemberi száma fele terjedelmében, László Gyula tollrajzával, Reismann János fényképeivel és hét szerző tanulmányával köszöntötte. Béládi Miklós (*Illyés Gyula világa*) a pályaképet vázolta föl; Kiss Ferenc (*Illyés „Gyalogút”-ja*) a *Kézfogások* című kötet „ritkán emlegetett” versének elemzését nyújtotta. Veress Dániel írása (*Közös égbolt alatt*), alcímének (*Tűnődések – környezetrajzzal*) megfelelően az életműnek rátevet hatásáról, olvasói élményéről vallott, ellenérzéseit sem hallgatva el. Tamás Attila verselemzését (*Egy Illyés-versről*) már említettem. Pomogáts Béla (*Magyar költő Európában*) Illyés francia ihletése mellett nemzetközi elkötelezettségét is jellemzőnek mutatta föl. Nemcsak a határon túli magyarság érdekeit védte, de foglalkoztatta őt pl. a hontalan, öt országba szétszakadt kurd nép sorsa is. „Az ember haladás – summázta Pomogáts Béla – kötelezi a magyar írókat arra, hogy saját nemzetét szolgálva mozdítsa elő az emberiség ügyét.” Ez akkoriban, amikor Illyést rendre a nacionalizmus vádja érte, fontos megállapítás volt. A kolozsvári Kántor Lajos rövid köszöntője (*Ihlet és történelem*) Illyés életművének történelmi ihletését tartotta jellemzőnek. Ezt – tőle függetlenül, de vele egybecsengve – Grezsa Ferenc is megállapította az életműsorozat frissen megjelent kötetét (*Kora tavasz – Mint a darvak*) ismertetve: „A *Kora tavasz* egyszerre lélektani regény és történelmi tanulmány, belső fejlődésrajz és eleven korkép kitűnő egybejárás...” „A *Mint a darvak* az erkölcsi mondanót az esztétika nyelvére fordítja le.” Ez is történelmi folyamatot rögzít: a falukutató irodalom fejlődését a romantikától az eszményítő realizmusig.

Illyés két újabb színművét (*Bál a pusztán – Bölcsék a fán*, 1972) Márkus Béla ismertette. „Ha a *Bál a pusztán* esetében inkább a múltgyártó szenvedély volt a meghatározó, akkor a *Bölcsék a fán* írásakor főként az okuló szándék.” „Mintha a 17. századi iskoladramákat akarná életre hívni Illyés. Felhíva a figyelmünket: lehet a mának szólni úgy is, ha vállalja a szerző az egykor virágzó drámák hagyományát, ha nem akar mindenáron modernkedő lenni.” Márkus Béla sem csupa dicséretet mondott; hiányérzetének is hangot adott. „Tudjuk, a tökéletességet kérjük számon. De attól a szerzőtől, aki különös örömet leli művei[nek] javításában, átírásában. Okulásában; a mi állandó okulásunkért, folytonos önvizsgálatunkért is dolgozván.”

Illyés 1973-ban megjelent új verseskötetét (*Minden lehet*) Fülöp László mutatta be. Kötetének utószavában Illyés elhárította a verseinek időrendiségét elvárók igényét: „E kötet darabjai közt is van, melyek kezdő szakaszait tíz-egynehány éve, befejező szakaszát pedig az idén írtam le.” Talán ezért az a többszólomáság, amelyet Fülöp László

e kötet jellegzetességének tartott. A *Kháron ladikján* prózai írásaival jórészt párhuzamosan született verseknek egyik alapélménye az idő; ennek oldalhajtása az elmúlástudat, a halálélmény. De ezeket a verseket is jellemzi a közösségtudat, a nemzeti gond; e kötetben olvasható Illyésnek a „szélkaszabolta” anyanyelvről írott nagy verse (*Koszorú*). Az időződő költő több versében vetett számot elmúlt életével, ám nem engedte magát bezárni a pusztán személyes érvényű és érdekű életkörökbe. „Versihletét első sorban a gondolat és az indulat irányítja, mellettük a hangulati színezés vagy a lágyító érzelem egyértelműen háttérbe szorul.” „Modern költészet, kétségtelenül. A legnagyobb és legérvényesebb példák közül való. S a modernség ebben az esetben életigenlő – a közösségi eszmények, az értelmes élet hitvallására épülő – létszemlélet magasrendű lírai tárgyiasítását jelenti.”

Az 1975. szeptemberi nemzetközi finnugor kongresszust a Tiszatáj friss száma gazdag összeállítással köszöntötte. A bevezető megírására a szerkesztőség éppen Illyést kérte meg. A szakmai dolgozatok közt olvastuk Görömbei Andrásnak *Illyés Gyula és a magyar nyelv* című tanulmányát. A véletlen hozta úgy, hogy a Tiszatájban ez idő tájt Illyésről írók debreceniek voltak. Görömbei a költőnek mind nyelvművelő cikkeit, mind verses megnyilatkozásait tárgyalva illesztette be a sorba, amelyet főként Arany János és Kosztolányi Dezső nevével szoktunk jellemezni: olyan költők ők, akik nyelvünknek egyaránt művészi és tudós művelői. Görömbei részletesen elemezte Illyésnek imént már említett *Koszorú* című versét: „Ebben magasabb szinten, a művészi erő gazdagító lehetőségeinek intenzitást növelő tömörségével összegzi és emeli újabb szintézésbe mindazt, amit a nyelvről s a nyelv ürügyén elmondani akar. A magyar nyelvről szól ez a drámává forrósított óda, s a közösségi érzésnek, tudatnak megtartó, felnevelő erejéről és múltbeli, jelenkori veszélyeztetettségéről.”

Vállalta a Tiszatáj *Kőasztalnál, Tihanyban* címmel annak a filmre vett és az egész pályaképet áttekintő, terjedelmes beszélgetésnek közlését is, amelyet Domokos Mátyás 1975. július 30–31-én folytatott Illyéssel, s amelyet a Magyar Televízió december 27-én és 28-án közvetített. (Azóta megjelent a Földes Anna összeállította interjúkötetben [*A költő felel*, 1986] is.) A Tiszatáj *Játék és történelem a színpadon* címmel szintén közölte Ablonczy László interjút, amelyben a kérdező a drámával kapcsolatos emlékeiről és nézeteiről faggatta Illyést. (Ez is olvasható *A költő felel* című kötetben.) Fodor Ilona könyvének (*Illyés Gyula életútja Párizsig*, 1975) részeredményeit ismertetésében Vörös László elismerte, de elégedetlenségének adott hangot, amiért a részletek nem álltak össze egészé még életrajzi szempontból sem, kiváltképpen nem a költő alkotáslélektani vagy eszmei fejlődését tekintve. Az életrajzi tények és a műalkotások szembesítése olyan összetett föladat, amely meghaladta Fodor Ilona erejét.

Amikor a Kortárs folytatásos közlése után önállóan is megjelent Illyés önéletrajzi regénye, a *Beatrice apródjai*, Grezsa Ferenc méltatta. Beillesztette Illyés hasonló műveinek sorába (*Puszták népe, Hunok Párisban*), s velük egyenrangú „remeklésnek” minősítette. Illyés 1919 forradalmi napjaiban is a honvédő hevület elsőbbségét méltányolta; ábrázolását Grezsa ezért ítélte a hűség szép emberi példájának. Külön kiemelte a regényben megrajzolt portréknak – köztük Illyés önarcképének – művészi hitelét. „A történelem emberarca: hogy egyéni sorsképek összege” – állapította meg Grezsa lapidáris tömörséggel. A regény művészi minőségét az elemek mesteri összeillesztésével jellemezte. Befejezésül megismételte: „Az önmagához való hűség eredménye: remekmű. Revelációszerűen ható alkotás, a hetvenes évek legnagyobb magyar regénye.”

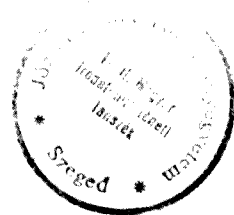
1981-ben bátor tett volt közölni Bibó Istvánnak Illyés *Új versek* (1961) című kötetében található *Églakók* című verséről hangszalagra mondott elemzését. Bibó munkásságának irodalmi vonatkozású „mellékterméke” (Radnóti Miklós *Sem emlék, sem varázslat* című versének elemzése mellett) ez az ifj. Bibó István gondolata szöveg. Bibónak az volt vele a célja, hogy bizonyítsa: Illyés verse példa, hogyan lehet egy versben fokozatosan, minden külön magyarázat nélkül kibontani a mondanivalót. Bibó szerint a költő fogyatékosága, ha neki kell megmagyaráznia; ha nem derül ki verséből világosan, mit akar mondani. Illyés verse – úgymond – szakaszonként fejlődik, és viszi szinte kézen fogva az olvasót a végső tanulság felé. Hatásának legfontosabb művészi eszköze a szerkezeti fölépítés. Bibó ezt mutatta meg strófáról strófára. „S a legcsodálatosabb az, hogy noha az egyes részek között szinte 180 fokos fordulat van, a vers lendülete mégsem törik meg egy pillanatra sem.”

A Tiszatáj közölt részletet a marosvásárhelyi Izsák József készülő, azóta megjelent könyvének (*Illyés Gyula költői világeképe*, 1–2, 1982, 1986) a prózairó Illyésről szóló fejezetéből.

Illyés *Közügy* (1981) című verseskötetétől ismét Grezsa Ferenc számolt be. A folytonosság és az újszerűség egyidejű benyomását emelte ki. Illyés lírájának egyik alapélménye, mutatott rá, az „út”: leggyakoribb képei közé tartozik a mozgás, a szárnyalás, vágatás, a partok felé hajózás. Idegen tőle az önelégültség, a meglegedettség. Nemcsak a betegség és az öregedés gyöttri, hanem eszméinek visszhangtalansága is. Szemében a történelem nem tények és eszmék halmaza, hanem emberi cselekvések összege. „Illyés új verseskönyve – írta Grezsa – nemcsak a költő számára ajándék, »csoda-ráadás«, hanem a magyar irodalomnak is. Minden során az élmény frissessége, a mesterség műgondja, a művész varázslata.”

A 80. születésnap alkalmából 1982 novemberében a Tiszatáj már teljes terjedelmét Illyés életművének szánva köszönthette az élő klasszikust. Csak a szám tartalomjegyzékét tudom ideiktatni:

- FEKETE GYULA: Irodalmunk családfője
 PINTÉR LAJOS: Mit ér itt az ember? (vers)
 TAKÁCS IMRE: Fogadkozások és kérdések (vers)
 KISS DÉNES: Isten és kard (vers)
 DOMOKOS MÁTYÁS: Egy Illyés-vers margójára [*Koldusok*, 1932] – fél évszázad távolából
 ANNUS JÓZSEF: Fölismerem magunkat a röntgenképen (Amikor először olvastam a *Puszták népét*)
 BENEDEK ANDRÁS: Párbeszéd levelekben (*Malom a Sédén* – egy ország a szakadék szélén)
 SINKOVITS IMRE: Levél az ünnepelthez
 GREZSA FERENC: Németh László Illyés-portréja
 DEME LÁSZLÓ: Egy „vasárnapi” nyelvművelő
 CSÜRÖS MIKLÓS: Vonások egy kettős portréhoz (Illyés Gyula és az Arany János-örökség)
 VASY GÉZA: Illyés Bartók- és Kodály-verse
 VÖRÖS LÁSZLÓ: A föl nem adott hit verse (Illyés Gyula: *Szekszárd felé*)
 OLASZ SÁNDOR: *Konok kikelet* (Illyés Gyula válogatott versei)
 TÖRÖK GÁBOR: A szonett és Illyés Gyula
 ALFÖLDY JENŐ: Incipit vita nuova (A *Beatrice apródjairól*)
 KOVÁCS ISTVÁN: Hajszálgyökeres változatok
 TŰSKÉS TIBOR: Az aforista (A *Táviratok ürügén*)

A különszámot Móser Zoltán fényképei és Csikós András rajzai gazdagították. A Központi Bizottság agitációs és kulturális osztályának vezetője, Tóth Dezső, hírét véve, bekérte a készülő Illyés-szám tördelt levonatát. Agárdi Péterrel szorgosan elolvasták, és kihagyásra ítélték Nagy Gáspárnak *Három megjegyzés: egy válasz* című, *Kodály és Illyés ünnepére – 1982* alcímű versét, mert fölfedezték benne az utalást Illyés *Egy mondat a zsarnokságról* című versére.⁴ Ez a mai műszóval intertextualitásnak nevezett jelenség ez esetben így szólt:

*Én együtt látom őket
egy dalban és
egy mondatban...*

Fél év sem telt el: 1983. április 15-én elhunyt Illyés Gyula. Emlékszem: Juhász Gyula születésének századik évfordulóját ünnepeltük a kamaraszínházban, amikor Hubay Miklós bejelentette a halálhírt. A Tiszatáj májusi száma már nyomdában volt; a júniusi számban vett búcsút a költőtől Csoóri Sándor (*A halál másnapja*), Kiss Ferenc (*Figyel bennünket*), Annus József (*Árván*), Pálffy G. István („*Kapitány! Vezényszót! Merre ezután?*”), Domokos Mátyás (*Európai nyelven – magyarul*) és Czine Mihály (*A Számadó távozása*). Annus József utalt Illyésnek a Tiszatájjal való kapcsolatára. „Betegségek, gyengelkedések híre jött olykor, de nem sokkal utána mindjárt a vers, az írói jegyzet, a fiatalabb pályatársat köszöntő esszé – szigorú határidőre. (Könyv is, új könyv az ismeretlen vidéki szerkesztőnek, ilyen dedikációval: »köszönettel mégis a sok serkentésért...«) Az utóbbi nyolc-tíz évben közel száz verse jelent meg a Tiszatájban. Dicsekvés nélkül mondhatjuk: legszorgalmasabb főmunkatársunk volt.”

A hatalom sokallotta is a búcsúszám Illyés-kultuszát. Az augusztus 23-i főszerkesztői értekezleten Köpeczi Béla marasztalta el a szerkesztőséget, mert szerinte a 15 lap terjedelmű *Búcsú Illyés Gyulától „túlzott méretű”*.⁵

Illyés posztumusz verseskötetét (*A Semmi közelít*, 1983) ismét Grezsa Ferenc méltatta. „Illyés utolsó verseskönyve a jelenkori magyar irodalom kivételes eseménye – írta. – Kötete újra bizonyítja: történelmi érzékenységgel, iránykijelölő tekintélyével és művészi igényességével ma nálunk a legteljesebben ő felel meg a nemzeti költő normáinak.” A kötet tartalomjegyzékében a szerkesztő Domokos Mátyás föltüntette a versek első megjelenésének lelőhelyét. A Tiszatáj kilencszer fordul elő benne.

Illyés életművének ezután is főként Grezsa Ferenc volt szemmel tartója a Tiszatáj munkatársi gárdájában. Ő ismertette Tüskés Tibornak az *Arcok és vallomások* című sorozatban megjelent Illyés-könyvét (1983) és a Domokos Mátyás szerkesztette Illyés-emlékkönyvet (1984). Kiadványtól, évfordulótól függetlenül közölte a Tiszatáj Csoóri Sándor tanulmányát (*Emlékező sorok a prózaíró Illyésre*). Ismét Görömbei András elemzte az életműsorozatnak három színművet tartalmazó harmadik drámakötetét (*Csak az igazat*, 1983). Ebben olvasható Illyés egyetlen monodramája, a címadó mű. A másik a kevésbé sikerült vígjáték (*Homokzsák*), a harmadik a zsidókérdéssel vívódó *Sorsválasztók*. Ez utóbbinak jelentőségét Görömbei abban látta, hogy meggyőzően érvel amellett: a nemzeti kultúrának nem a kizárólagosságon, hanem a humanizmuson kell alapulnia.

A Tiszatájnak – kétségtelenül Grezsa Ferenc jóvoltából – másik – régebb óta posztumusz írásaival szereplő – „főmunkatársa” Németh László volt. A folyóirat 1985

⁴ GYURIS György: A Tiszatáj fél évszázada. 1947–1997. Szeged, 1996. 130. (Kézirat.)

⁵ Uo. 132.

augusztusában őt is tematikus számmal ünnepelte. Terjedelmének zömében Grezsa Németh Lászlónak Illyés Gyulához 1931 és 1972 között írt 108 levelét tette közzé a költő hagyatékából. (Zömük azóta megjelent Németh Ágnes szerkesztésében a *Németh László élete levelekben 1914–1948* [1993] című kötetben.) Jellemző a kor irodalompolitikájára, hogy a Népszabadság kritikusa, Héra Zoltán, ebből a küzdőtársi kapcsolatból és barátságából is a hajszalrepedéseket, a két író alkatából és 1945 utáni helyzetéből szükségképpen következő különbségeket tartotta fontosnak kiemelni és minél jobban szembeállítani őket (1985. dec. 14.). A levélközlés végén látott napvilágot Németh László *Illyés Gyulának* (1972) című, a 70. születésnap alkalmával köszöntő verse.

1986-ban a betiltott Tiszatáj augusztusi számában jelent volna meg, de csak a következő év májusában juthatott nyilvánosságra *Párhuzamos verselemzés* című tanulmányom: Paul Éluard *Egyetlen gondolat* (1941) és Illyés *Egy mondat a zsarnokságról* (1950) című költeményének összevetése. Illyés 85. születésnapjára két írással emlékezett a folyóirat: Oltyán Béla *Illyés és Déry* barátságát mutatta be, magam pedig *Illyés és Szeged* kapcsolatát ismertettem. 1991-ben a folyóirat Kiss Ferencnek még 1982-ben, az Illyés 80. születésnapja alkalmából rendezett tudományos ülésen elhangzott előadását közölte a *Hajszalgyökerek* (1971) hazai fogadtatásáról. Szerzőjének bátorságát jelzi, hogy nem félt bizonyítani: Illyés kritikusaiknak többsége a Népszabadságban sietve leütött hangot zengte tovább. A kevés kivétel közt volt a Tiszatájé: itt – emlékszünk – éppen Kiss Ferenc méltatta a kötet tanulmányait. Ez azonban, akár az Alföldé, olyan szűk hatókörű volt, hogy érdemben nem befolyásolhatta a közvéleményt, és semmiképpen sem ellensúlyozhatta a Népszabadság, az Élet és Irodalom, az Új Írás, a Valóság fitymáló állásfoglalását. A *Hajszalgyökerek* fogadtatása a posztszotalinista Kádár-rendszer, a hetvenes évek jellegzetes kórlelete.

Sokat foglalkoztató, sokáig kényes kérdés volt József Attila és Illyés Gyula kapcsolata; barátságuk, majd a köztük támadt feszültség. Illyés Gyuláné könyve (*József Attila utolsó hónapjairól*, Békéscsaba, 1984, Bp., 1987) az addig ismerteknél jóval több anyagot kínált a kérdés ismételt megvitatásához. Ezt a Jelenkorban (1991/9) N. Horváth Béla, a Tiszatájban (1991/7) Szigeti Lajos Sándor kezdeményezte. Az előbbi föl-vázolta a teljes párhuzamot, az utóbbi a két költőnek az 1928 és 1932 közé eső, „paradigmaváltó” korszakában vizsgálta rokon és eltérő magatartásformáit. Érintkezik ezzel Szigeti Lajos Sándornak későbbi Illyés-tanulmánya („*Nemet intek én is*”, 1994/10), amely a költőnek Párizsból való hazatérése utáni műfajteremtő készségét és eredményeit elemzte. Szigeti Illyésnek *A pillanat varázsa*, Alföldy Jenő pedig *A reformáció genfi emlékműve előtt* című versének elemzésével is hozzájárult a költői életmű alaposabb megismertetéséhez.

Ez utóbbi tanulmány a költő születésének 90. évfordulója alkalmából jelent meg. Kívüle még ebben a számban három írás szolgálta az életmű iránti érdeklődés ébrentartását. Tamás Attila (*Gondolatok az Illyés-életmű korszerűségéről*) éppen ennek az érdeklődésnek napjainkban tapasztalható csökkenésével szegült szembe. Nem vitatta a későbbi nemzedékek jogát az életmű bírálatához. „Bizonyos, hogy az ő taktikai lépéseiben is lehettek – voltak – olyanok, amelyeket többé vagy kevésbé elhibázottaknak minősíthet az utókor.” Ugyanakkor napjaink zűrzavarában elkélne, nagyon korszerű lehetne Illyés „lényegre összepontosítani tudó, tekintéllyel súlyosbított szava”.

Ebben a számban ismertette Márkus Béla Illyés naplóinak 1929-től 1978-ig terjedő hat kötetét. Az írása végén jelzett folytatás ismeretlen okból elmaradt. Magam is kiaknáztam a naplók adalékait az ünnepi számban megjelent dolgozatomban, amely

a költő textológiai elveiről és gyakorlatáról szolt. Írásom korábbi sorozatomba illeszkedett, s a többivel együtt azóta önálló kötetben is megjelent (*Magyar írók, költők textológiai nézetei*, Szeged, 1995).

Az ünnepi szám óta is közölt a Tiszatáj Illyés életművének egy-egy összetevőjét elemző tanulmányt. Dobossy László (*Illyés, a közvetítő*) a műfordítót, a francia, kínai, japán líra tolmácsolóját, a francia irodalom antológiájának szerkesztőjét méltatta, és e szellemi értékközvetítés ellenirányú mozgásának bemutatására a nemzetközi költészeti nagydíjjal (1965) és Herder-díjjal (1970) elismert Illyés-életmű világirodalmi kisugárzásáról is beszélt. Ez az életmű – mutatott rá – ugyanazt a szerepet tölti be az irodalomban, mint amelyet Bartók, Kodály, Lajtha alkotásai a zenében. S ha Illyés külföldi tolmácsolásával aligha lehetünk megelégedve (az angolok jóformán csak az *Egy mondatot* ismerik tőle), az Dobossy szerint bizonyos, hogy „Illyés évtizedeiben Tihany jelzett hely volt Európa és a világ szellemi térképén”.

Illyésről a mostanáig utolsó – rövidke – írás a Tiszatájban Bodri Ferencé az 1994. októberi számban. Illyés naplója alapján számolt be a már súlyos beteg Kállay Miklós-nál, az egykori miniszterelnök halála előtt mindössze fél évvel, 1966 júniusában New Yorkban tett látogatásukról.

Illyéstől

A Tiszatájban munkatársként először a műfordító szerepelt: az 1960. júniusi számban Aragon versével (*Ballada arról, aki dalolva állta a kínszenvedést*). Babits Mihály születésének 80. évfordulóján itt közölte emlékező tanulmányát (*Babits szemébe nézni*) az akkor hírlap alakú Tiszatáj vezércikkéeként. Juhász Gyula halálának félévszázados fordulójára – mint már idézett *Illyés és Szeged* című írásomban részletesen elmondtam – ugyancsak nekünk küldte *Mit rejt Juhász Gyula?* címmel ünnepi méltatását. E készsége fölbátorodva kértem tőle 1966-ban vallomást a Tömörkény-emlékkönyvbe az elbeszélés szegedi mesteréről. Idevágó, Tömörkényt is említő régebbi versén (*A faj védői*, 1961) kívül ragyogó vallomást is küldött *Az egyszerűség óriása* címmel. Hasonmásban is közöltem. Ez viszont Andrassy Lajost bátorította föl, hogy Dugonics András halálának 150. évfordulójára kérjen hasonlót Illyéstől. A Tiszatáj 1968. júliusi számában ez a szép vallomás is – kissé nehezen olvasható kézírással – hasonmásban látható. Minthogy tudtommal szövege nyomtatásban nem jelent meg, e rövid írást érdemesnek tartom ideiktatni:

Mennyi föltámadásképes írónk! Dugonicsot első soron ezek közt érzem. Épp azért, mert – szégyenemre – műveit csak szemelvényesen s így alakját csak az irodalomtörténetből ismerem.

De mennyi íz ezekben a szemelvényekben. Mennyi áthatoló – igazi művészi – erő! S mennyi elragadó vonás írójuk természetében.

A mi „nagy” népiességünk – Petőfié, Aranyé – azért oly erős, mert megkésétt. A népiesség európai ideje a költészetben: Burns. Nálunk Csokonai és Dugonics korszaka. A „nagy” korszak mellett az ősökét mégsem „kis” korszaknak kell neveznünk. Olyan előfutárok voltak, akik voltaképpen a helyükre érkeztek.

Boldog és hálás előfizetője lennék Dugonics művei új kiadásának.

Eddig alkalmi vendég volt Illyés a Tiszatáj lapjain. Ilia Mihály főszerkesztősége alatt lett az a „legszorgalmasabb főmunkatárs”, akit nekrológiában Annus József emle-

getett. A Tiszatáj 1973. januári számában jelent meg két verse (*Turisták, A járom ablakából*). Mindkettőt és az áprilisi számban megjelent hármát a talán már nyomdában levő *Minden lehet* (1973) című kötetéből adhatta át. A szeptemberi számban tette közzé *Élmény és vers* címmel e kötetének utószavát is. De első közlésre a Tiszatájnak küldte az Operaházban 1972. december 30-án, Petőfi Sándor születésének 150. évfordulóján elmondott ünnepi beszédének fogalmazványát (*Petőfi lángjánál*). A végleges szöveget később a Hítel (1988/1), majd a *Naplójegyzetek* megfelelő kötete (1990) közölte. 1974 augusztusában olvassuk először *Gyors jegyzetek* címmel új prózai írását; ilyet és *Írói gondok* címmel hasonlókat ezután többször közölt a Tiszatájban; mint utóbb kiderült, naplójegyzeteiből válogatta őket. Az októberi számban a később megjelenő Arion körkérdésére adott válasza jelent meg *Elpuskázott tartomány* címmel. A közép-európai szellemi együttműködés lehetőségeit és nehézségeit latolgatta benne.

Ezekben a hónapokban került be a Tiszatáj Illyés naplóiba. 1974. július 23-án azt jegyezte föl, hogy Ilia Mihályt ajánlotta Aczél Györgynek az Élet és Irodalom szerkesztőjéül.⁶ Ám augusztus 15-én már azt a szóbeszédet rögzíti a napló, amely szerint Iliának szegedi főszerkesztősége is veszélybe került. Ilia – szolt a vád – Für Lajosnak Arató Endre könyvét (*Kelet-Európa története a XIX. század első felében*) ismertető tanulmányával (*Hazánk Kelet-Európa*, 1973/5) „vakon irredenta propagandát csinál”.⁷ A Népszabadság május 6-i számában E. Fehér Pál sietve rácsapott Fűrre és a Tiszatájra (*Kelet-Európáról – legendák nélkül*). Fölrótt a folyóiratnak, hogy „visszatérően jelennek meg a szóban forgóhoz hasonló alapállású írások, amelyekre a lap maga nem reagál kritikusan, más-honnan jövő bírálatokkal sem látszik foglalkozni”. Szeptember 24-én fölkereste Illyést Ilia Mihály és helyettese, Annus József. A naplóban ezt olvassuk: „Csüggedten érkeztek, remélem, egy kicsit megtáplálva távoztak. A Tiszatájt afféle Válasszá fejleszthetik: nívóval s épp az »urbánusoknak« tekinthető jobbakká bekapcsolásával.”⁸ A terv, hogy a Tiszatáj a Válasz valamiféle utóda lehetne, Illyést később is foglalkoztatta. Ámde 1975. január 9-én Annus József Csoóri Sándor és Kiss Ferenc társaságában vitte a hírt Illyéshez: „Ilia lemondott, nem bírja idegzettel a szegedi »irányítók« cenzúráskodását. Most Balogh Edgár kitűnő és nagyon is igaz tanulmányát dobatták ki a lapból. Noha épp Ilia kérte a találkozót, oly letargiás állapotba került, hogy Annust is csak telefonon értesítette, hogy képtelen már panaszszót is ejteni a meggyötretéséről. »Ilyen érzékeny.«”⁹ Évekkel később, 1978. október 23-án, amikor szintén Csoóri Sándor és Kiss Ferenc társaságában vitatták az irodalmi élet gondjait, a Tiszatáj köré tömörülés lehetőségeit, Illyés – nyilván beszélgetőtársainak véleményét is rögzítve – ezt írta naplójába: „Ilia a sajtó sorsának nagy esélyeit is eljátszotta, mikor meghátrált.”¹⁰ A gondolat, hogy „a hazai jobbakká” független orgánum híján a Tiszatáj körül fogjanak össze, évek múlva is fölbukkan Illyés gondolatvilágában. 1980. március 11-én először az Új Tükör című képes hetilapot említette, amelybe akkoriban szintén rendszeresen írt, főként apró verseket (*Távíratok* stb.), de utána ezt írta: „Vagy – tüntetően a Tiszatájban?”¹¹

Az 1975. januári számban még Ilia közölte Illyésnek *Bercsényi juhásztánca* című versét. Ez volt az első, amely a későbbi *Különös testamentum* (1977) című kötetben kapott

⁶ ILLYÉS Gyula: *Naplójegyzetek 1973–1974*. Bp., 1990. 239.

⁷ Uo. 272.

⁸ Uo. 298.

⁹ ILLYÉS Gyula: *Naplójegyzetek 1975–1976*. Bp., 1991. 11.

¹⁰ ILLYÉS Gyula: *Naplójegyzetek 1977–1978*. Bp., 1992. 403.

¹¹ ILLYÉS Gyula: *Naplójegyzetek 1979–1980*. Bp., 1994. 222.

helyet. A *Megy az eke* (1945) kéziratának hasonmása azért került az áprilisi szám műmel-lékletére, mert az ország „fölszabadulásának” 30. évfordulóját ünnepelte vele a folyóirat.

Szerencsére az új főszerkesztő, Vörös László is megőrizte a folyóiratnak Illyéshez való különleges kapcsolatát. Még csak ezután bontakozott ki Illyés főmunkatársi szereplése: „1975 és 1986 között nem volt olyan évfolyam, amelyben Illyésnek legalább egy írása ne lett volna. *Több évben is Illyés Gyula volt a legtöbbet közölt szerző.*”¹² A versek, prózai írások egymásután sorjáltak a Tiszatájban; a májusi számban mindjárt egyszerre öt, a szeptemberiben hét. Ezek is bekerültek a *Különös testamentumba*. S így folyt ez ezután Illyés haláláig, sőt utóbb a hagyatékból is bőségesen közölt a folyóirat verset, prózát egyaránt. Közölte Illyésnek Sütő Andrást köszöntő írását, sőt 1979 júliusában *Búcsú Bibó Istvántól* címmel 1956 szeplőtlen hősenek temetésén elmondott gyászbeszédét is. Igaz, csak a folyóiratszámnak végén és minden magyarázat, jegyzet nélkül, s nyilvánvalóan nem hirdethette nagy betűkkel a címlapon. De így is óriási bátorság kellett közléséhez.

Közben Illyés néhányszor megfordult Szegeden. 1967-ben a Juhász Gyula emlék-ünnepség, 1971-ben *Dózsájának* a szabadtéri játékokon való bemutatója kapcsán. Közben, 1972 tavaszán Újvidékre tartva átutazóban kereste föl a Tiszatáj szerkesztőségét.¹³ Tíz évvel később megint Illyés erkölcsi támogatására szorult a folyóirat. Köteles Pálnak a román Lăncrănján hazug könyvére (*Gondolatok Erdélyről*) írott válasza (1982/9) miatt a Tiszatáj fölött ismét viharfelhők gyülekeztek. Illyés üzent Annusnak, első kézből akart tájékozódni. Beszélgetésükből kiderült, hogy ezúttal nem a szegediek voltak a kezdeményezők: a parancs főntről jött. Aczéltól, holott ő Illyés előtt tagadta ilyen szerepét. Aczél mintegy sugallva, hogy elhatárolja magát a megyei pártbizottságtól, Komócsin Mihálytól, Koncz Jánostól meg Sebe Jánostól, azt mondta Illyésnek: „azoknak ott lent” az a bajuk, hogy a Tiszatáj túl népi és nemzeti. „Hát üzenem nekik: szégyelljék magukat! Amióta irodalom létezik, az más, mint népi és nemzeti, nem is tud lenni. Hát mi más lehetne?”¹⁴

Mégis: ekkor még minden bizonnyal Illyésnek Aczállal való barátsága mentette meg a Tiszatáj szerkesztőit. *1986-ban már nem volt, aki megvédje őket.*

¹² GYURIS: i. m. 114.

¹³ ANNUS József: Illyés Gyula. Hitel, 1989. júl. 26.

¹⁴ Uo.

BIBLIOGRÁFIA

Illyés Gyuláról
1947–1994

47/5	<i>Szembenézve</i> (ŐSZI Zoltán)	82/11	A 80. születésnapj szám
48/7–8	<i>Összes versek</i> (SZABÓ Ede)	83/6	Búcsú Illyés Gyulától
51/2	Levél ~hoz (vers) (LŐDI Ferenc)	84/5	<i>A Semmi közelít</i> (GREZSA Ferenc)
53/1	<i>Fáklyaláng</i> (ÖKRÖS László)	84/8	Tüskés Tibor ~ című könyvéről (GREZSA Ferenc)
62/8	<i>Ebéd a kastélyban</i> (KRAJKÓ András)	85/3	Emlékkönyv ~ról (GREZSA Ferenc)
63/10	<i>Nem volt elég</i> (TAMÁS Attila)	85/4	Emlékező sorok a prózaíró Illyésre (CSÓÓRI Sándor)
65/5	<i>Ingyen lakoma</i> (TAMÁS Attila)	85/6	<i>Csak igazat</i> (GÖRÖMBEI András)
66/6	<i>Dólt vitorla</i> (CSETRI Lajos)	85/8	NÉMETH László levelei ~hoz
66/11	<i>Szíves kalauz</i> (FEJÉR Ádám)	85/8	~nak (vers) (NÉMETH László)
67/6	<i>Tűvétezők</i> [az egyetemi színpadon] (NIKOLÉNYI István)	87/5	Párhuzamos verselemzés [<i>Egy mondat a zsarnokságról</i>] (PÉTER László)
68/8	<i>Fekete-fehér</i> (TAMÁS Attila)	87/11	Illyés és Dery (OLTYÁN Béla)
68/8	<i>Az éden elvesztése</i> (CSETRI Lajos)	87/11	Illyés és Szeged (PÉTER László)
68/12	<i>Kegyenc</i> (RIGÓ Béla)	91/4	A <i>Hajszálgökökerek</i> fogadtatása (KISS Ferenc)
69/10	<i>Kháron lakóján</i> (KISS Lajos)	91/7	József Attila és ~ (SZIGETI Lajos Sándor)
70/7	<i>Drámák</i> (TAMÁS Attila)	92/11	<i>A reformáció genfi emlékműve előtt</i> [verselemzés] (ALFÖLDY Jenő)
71/6	<i>Hajszálgökökerek</i> (KISS Ferenc)	92/11	<i>Naplójegyzetek 1929–1945</i> (MÁRKUS Béla)
71/10	<i>Dózsa</i> (TAMÁS Attila)	92/11	~ textológiai nézetei (PÉTER László)
72/11	A 70. születésnapj szám	92/11	Gondolatok az Illyés-életmű időszereúségéről (TAMÁS Attila)
72/11	<i>Kora tavasz</i> (GREZSA Ferenc) – <i>Testvérek</i> [verselemzés] (TAMÁS Attila)	93/2	<i>A pillanat varázsa</i> [verselemzés] (SZIGETI Lajos Sándor)
73/5	<i>Bál a pusztán</i> – <i>Bölcsek a fán</i> (MÁRKUS Béla)	93/6	Illyés, a közvetítő (DOBOSSY László)
73/12	<i>Minden lehet</i> (FÜLÖP László)	94/10	Illyésék Kállay [Miklós]nál (BODRI Ferenc)
75/9	~ és a magyar nyelv (GÖRÖMBEI András)	94/10	„ <i>Nemet intek én is</i> ” (Illyés hazatérése és műfajbresztése) (SZIGETI Lajos Sándor)
76/2	Interjú (DOMOKOS Mátvás)		
77/3	Fodor Iona <i>Szembesítés</i> c. könyvéről (VÖRÖS László)		
79/10	Beszélgetés ~val (ABLONCZY László)		
80/3	<i>Beatrice apródjai</i> (GREZSA Ferenc)		
81/2	<i>Églakók</i> (BIBÓ István)		
81/12	A prózaíróról (IZSÁK József)		
82/3	<i>Közügy</i> (GREZSA Ferenc)		

Illyés Gyulától
1960–1986

60/6	Louis Aragon: Ballada arról, aki dalolva állta a kinszenvedést. Ford. ~.	73/1	A járom ablakából. Turisták.
63/11	Babits szemébe nézni (próza)	73/2	Petőfi lángjánál. Egy ünnepi beszéd első fogalmazványa
67/4	Mit rejt Juhász Gyula? (p)	73/4	Őrszemként az éjben. Az út szegélyén. A tettes
68/7	Levél a Dugonics-évforduló alkalmából (hasonmásban is)		

73/9	Élmény és vers. Utószó egy verses-könyvhöz	79/4	A lápi tölgyes száradása. A szél, a hab, az agy. Gyűrűk
74/8	Gyors jegyzetek (p)	79/7	Búcsú Bibó Istvántól (p)
74/10	Elpuskázott tartomány	79/8	Idegenvezetés. Megkezeltek. Önhittek
75/1	Bercsényi juhásztánca	80/1	Forget not the field. Hol lesznek
75/4	Megy az eke (hasonmásban)	80/5	Catch as catch can. Sírbonítás. Zsilinszky emléke
75/6	Menetszázad. Súlyos évek szublimálása	80/8	Felülről nézve. Sors-intézők
75/11	Gyors jegyzetek (p)	80/9	Írói gondok (p)
76/5	Elalvás előtt. Kézben a jövő. Nem lesz háború. Szótváró asszony. Világjárás után	80/10	Csillagesés hava. Ha ti nem is. Őszi vendéglátás
76/9	Fémjelző idő. Hódolat a szigeti Zrínyinek. Itt az évszak. Kényszerű sötét. Kísértet. Kontárok közt. Tudj rendet	81/1	Mentőöv. Öregkori versek. Távoli testünk. Gyógypedagógia. Vallásalapító
77/1	Nyüszítés mögöttünk. Mi készül? Otthonrakás. Antológia. Sírföliat	81/4	Au-dessous des melées. Bőrömben elheverve. Neveletlen ház
77/3	Fegyver és csoda. Finom fül magányos házban. Futó torony	81/7	Ahol valaha minisztráltunk. Forgalom a Concorde téren. Hűség Ádám lázadásához
77/6	Sütő András nagy úton (köszöntő)	81/9	Jó szállás. Két flash-villanás a múltba
77/7	Dugovicsok. Jogaink. Tanú	81/12	Családi kör Cecén. Történelem. Vadon nőtt diófa
78/1	Mezei séta. Amerre a ridegsorda elvonul. Távirat	82/1	Zsilinszky emléke
78/11	77. Menetkész. Pereat és fiat	82/3	Mohamed kardja
79/2	Írói gondok (p)	83/2	Dantei fürgetegben

A hagyatékból

83/8	Kijózanítás alatt. Az ősz malmi. Útinapló. Menet a ködben. Somnolantia	83/12	Kézen-közön. Fölszáll a köd. Mit súg a marihuána. Megláthattál volna
83/9	Körhinta. Őszi végeznivaló. Nemköltözők között. Lánypartizán. Régi tél. Szabad asszociációk. Szemközép. Időköszöntő. Szárnyasok	84/2	Kiegyezés [dráma 2 fölvonásban]
83/10	Elefánttemető. Jó ürügy. Ismerős kakashok. Útitárs. Egy filozófus észleleteiből. Üres állomáson	84/11	A hírlapíró [1931] (ABLONCZY László közlése)
83/11	Por. Mindent leírtam. Egy akol. Szerény lovag. Agitátor. Tanyai úrilak	84/12	Írói gondok (p)
		85/2	A barátságról (p)
		85/7	Emlékbánya (p)
		86/4	Egy találkozásról – tíz év után (napló)

Kedves Liska!

Ezt a levelet illet volna előbb megírom.
Köszönöm a Tiszatáj júliusi számát, amit szerkeszt,
odaadással szerkesztették 50. születésnapomra. Nem
folytam el Nektek!

Verset kérek. Niacs. Két hétig önműtelen egy
sorra drámat (Bernarda Alba lére) fordítottam a
szlovák színházak. Nagyon fiatal vagyok. Péheven
kellene. Két anyja szabad vagyok a nem tudok írni.
Székelytől Kőrösökre megyek 4 napra. Utána Tisz-
ra két hétig pehelek. Nem tudom versre mikor futja
szövegből. Szeretlek a díszletet mindkét!

Péj. 1975. aug. 18.

Ölel:

N. Liska

KISS FERENC, NAGY LÁSZLÓ ÉS KORMOS ISTVÁN